

OILA VA MAHALLA INSTITUTLARIDA HUQUQIY ONG VA MILLIY QADRIYATLAR UYG‘UNLIGINI TA’MINLASH YO‘LLARI

Abdurahimov Ravshanbek O‘ktam o‘g‘li

Toshkent davlat Iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada oila va mahalla institutlarida huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash masalasi ijtimoiy-falsafiy va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Huquqiy ong fuqarolarning, ayniqsa, yoshlarning huquq va erkinliklarini, burch va mas’uliyatini anglash darajasi, qonunga nisbatan qadriyatli munosabati hamda huquqiy xulq-atvori birligi sifatida talqin etiladi. Milliy qadriyatlar esa oila, mahalla va jamiyat hayotida avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan axloqiy me’yorlar, urf-odatlar, ma’naviy an’ana va ramzlar tizimi sifatida yoritiladi. Maqolada oila va mahalla huquqiy ongni shakllantirish va milliy qadriyatlarni tiklashda o‘ziga xos “ikki bo‘g‘inli tarbiya makoni” ekani asoslab beriladi. Raqamli jamiyat sharoitida huquqiy nigilizm, formallik va ma’naviy befarqlik xavflari ko‘rsatilib, huquqiy-ma’naviy targ‘ibotning interaktiv shakllari, ota-onalar va mahalla faollari hamkorligi, yoshlar ishtirokiga tayangan kompleks yondashuv zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: huquqiy ong, milliy qadriyatlar, oila instituti, mahalla instituti, huquqiy tarbiya, huquqiy madaniyat, yoshlar.

АННОТАЦИЯ

В статье с социально-философских и педагогических позиций рассматриваются пути обеспечения гармонии правового сознания и национальных ценностей в семье и махалле. Правовое сознание трактуется как единство осознания прав и свобод, обязанностей и ответственности, ценностного отношения к закону и правового поведения, особенно среди молодёжи. Национальные ценности описываются как система нравственных норм, обычаев, духовных традиций и символов, передающихся из поколения в поколение в семейной и общинной жизни. Обосновывается, что семья и махалля выступают связанной «двухзвенной воспитательной средой» в формировании правового сознания и сохранении национальных ценностей. На фоне цифрового общества выявляются риски правового нигилизма, формализма и духовной равнодушности. Подчёркивается необходимость комплексного подхода, основанного на интерактивных формах правового и

духовно-нравственного просвещения, сотрудничестве родителей и активистов махалли, а также активном участии молодёжи.

Ключевые слова: правовое сознание, национальные ценности, институт семьи, институт махалли, правовое воспитание, правовая культура, молодёжь.

ABSTRACT

The article analyzes, from socio-philosophical and pedagogical perspectives, the ways to ensure harmony between legal consciousness and national values within the institutions of the family and the mahalla (local community). Legal consciousness is interpreted as the unity of citizens', especially young people's, awareness of rights and freedoms, duties and responsibilities, their value-based attitude to law, and their actual legal behaviour. National values are described as a system of moral norms, customs, spiritual traditions and symbols transmitted from generation to generation in family and community life. The article substantiates that the family and the mahalla form an interconnected "two-layer educational space" for shaping legal consciousness and preserving national values. Against the background of the digital society, the risks of legal nihilism, formalism and spiritual indifference are discussed. The paper argues for a comprehensive approach based on interactive forms of legal and moral education, cooperation between parents and mahalla activists, and the active participation of youth.

Keywords: legal consciousness, national values, family institution, mahalla institution, legal education, legal culture, youth.

KIRISH

Yangi O'zbekiston sharoitida huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini qurish jarayonida huquqiy ong va milliy qadriyatlar masalasi strategik ahamiyat kasb etmoqda. Qonunlar tizimining mukammalligi, institutlar faoliyatining modernizatsiyasi zarur shart bo'lsada, yetarli emas; u fuqarolarning, ayniqsa, yoshlarning huquqiy ong va ma'naviy dunyosi bilan uyg'un bo'lgan taqdirdagina barqaror natija beradi.

Huquqiy ongning o'zagi – shaxsning o'z huquq va erkinliklarini, burch va mas'uliyatini bilishi, qonunga nisbatan ichki hurmat va ishonchga ega bo'lishi hamda bu munosabatni amaliy xatti-harakatda namoyon eta olishi bilan belgilanadi. Milliy qadriyatlar esa shu huquqiy munosabatning ma'naviy "tayanchi" bo'lib, oila va mahalla hayotida shakllangan urf-odatlar, axloqiy me'yorlar, an'ana va ramzlar tizimini o'z ichiga oladi.

Globalashuv, raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar bosimi sharoitida yoshlar ongida huquqiy ong va milliy qadriyatlar o'rtasida bo'linish xavfi

kuchaymoqda: bir tomonda zamonaviy huquqiy institutlar, boshqa tomonda esa ba'zan noto'g'ri talqin qilinayotgan an'analar. Shu bois oila va mahalla institutlarida huquqiy ong hamda milliy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash dolzarb ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur maqolada oila va mahalla institutlarining ma'naviy-huquqiy tarbiyadagi o'rni tahlil qilinadi, huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan asosiy yo'llar ilmiy jihatdan asoslanadi.

Oila – shaxsning ilk ijtimoiylashuv makoni, birinchi tarbiya maktabi va milliy qadriyatlar tabiiy tarzda singdiriladigan muhitdir. Aynan oilada bola ezgulik va yovuzlik, halollik va yolg'on, adolat va zulm, hurmat va mensimaslik o'rtasidagi chegaralarni his eta boshlaydi. Shu bilan birga, ota-onaning qonunlarga munosabati, kundalik hayotda qabul qiladigan qarorlari bola uchun “hayotiy huquqiy darslik” vazifasini bajaradi.

Oila institutida huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash quyidagi yo'nalishlar orqali namoyon bo'ladi:

– huquqiy xatti-harakatning shaxsiy namuna orqali ko'rsatilishi: hujjatlarni rasmiylashtirish, shartnomalarga rioya etish, navbat, yo'l harakati qoidalariga amal qilish, soliqlarni to'lash kabi oddiy ko'rinadigan odatlar bolalar tasavvurida “qonun hayotiy zarurat” degan tushunchani shakllantiradi;

– an'ana va marosimlarning huquqiy mazmuni bilan uyg'unlashtirilishi: nikoh, meros, qo'ni-qo'shnichilik, mehmondo'stlik bilan bog'liq urf-odatlar zamonaviy huquqiy me'yorlar (nikohni rasmiylashtirish, bolalar huquqlari, mulk daxlsizligi va boshqalar) bilan qarama-qarshi qo'yilmay, balki to'ldiruvchi tarzda talqin qilinishi lozim;

– oilaviy muloqot madaniyati: mojarolarni kuch ishlatish, haqorat, tahqir emas, balki suhbat, maslahat, murosaga kelish orqali hal qilish – huquqiy ong va milliy axloqiy qadriyatlarning eng asosiy kesishgan nuqtalaridan biridir.

Agar oilada “qonunni chetlab o'tish”, “hamma shunday qiladi”, “pul bo'lsa bo'ldi” kabi kayfiyat hukmron bo'lsa, bu yosh ongida huquqiy nigilizm va ma'naviy befarqlikni kuchaytiradi. Shu bois ota-onalar uchun huquqiy va ma'naviy savodxonlik dasturlari, “ota-onalar universiteti” kabi tashabbuslarni kuchaytirish muhimdir.

Mahalla – oila va keng ijtimoiy makon o'rtasidagi ko'prik bo'lib, unda milliy an'analar va fuqarolik jamiyati institutlari unsurlari o'zaro qorishib ketgan. Mahalla fuqarolar yig'ini, kengash, posbonlar, oqsoqollar, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi kabi subyektlar orqali mahalla nafaqat ijtimoiy yordam, balki huquqiy profilaktika, nizolarni bartaraf etish, ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot maydoniga aylanadi.

Mahalla institutida huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlashning bir qator yo'llari mavjud:

– an'ana va huquqiy me'yorlar asosida nizolarni hal etish: qo'ni-qo'shnichilik, oilaviy mojarolar, mulkiy nizolarni avvalo mahalla darajasida, oqsoqollar ishtirokida suhbat va kelishuv orqali hal qilish, zarur hollarda esa rasmiy huquqiy mexanizmlarga murojaat etish fuqarolarda "qonun – adolat timsoli" degan tasavvurni kuchaytiradi;

– mahalla yig'ilishlarining ma'naviy-huquqiy mazmunini boyitish: faqat xo'jalik va maishiy masalalar bilan cheklanib qolmasdan, yoshlar huquqlari, oila mustahkamligi, bolalar mehnatidan foydalanish, xotin-qizlar huquqlari, ekologik mas'uliyat kabi dolzarb huquqiy mavzularga bag'ishlangan davra suhbatlari, uchrashuvlar tashkil etish;

– mahalla yetakchilarining huquqiy madaniyatini oshirish: raislar, profilaktika inspektorlari, yoshlar yetakchilari, xotin-qizlar faollarining huquqiy savodxonligi qanchalik yuqori bo'lsa, ular aholi bilan muloqotda milliy qadriyatlar va huquqiy me'yorlar o'rtasida shunchalik puxta muvozanatni ta'minlay oladilar.

Mahalla ko'p hollarda "ma'naviyat va qadriyatlar posboni" sifatida ko'riladi. Endilikda u huquqiy madaniyat posboni sifatida ham faoliyat olib borishi zarur: huquqbuzarliklarning oldini olish, yoshlarni rasmiy va norasmiy huquqiy ta'limga jalb qilish, profilaktik ishlarni formallikdan xoli tarzda olib borish shular jumlasidandir.

Huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash birgina oilaga yoki faqat mahallaga yuklab qo'yilmasligi lozim; bu jarayon ularning uzviy hamkorligi asosida samarali kechadi.

Quyidagi mexanizmlar bu hamkorlikni kuchaytirishga xizmat qiladi:

Birgalikdagi ma'naviy-huquqiy tadbirlar: Mahalla tashabbusi bilan ota-onalar, o'qituvchilar, yoshlar ishtirokida "Oila va qonun", "Mahalla va qonun ustuvorligi", "Milliy qadriyat va huquqiy madaniyat" kabi mavzularda uchrashuvlar, uch avlod vakillari ishtirokidagi suhbatlar o'tkazilishi mumkin. Bunda mahalliy amaliy misollar, real hayotiy holatlar tahlili yoshlar uchun ayniqsa ta'sirchan bo'ladi.

Ota-onalar bilan tizimli ishlash: Oila – mahalla – maktab uchburchagi doirasida ota-onalar uchun maxsus huquqiy-ma'naviy seminarlar, treninglar, konsultatsiyalar tashkil etish zarur. Bolalar huquqlari, oilaviy mojaro profilaktikasi, erta nikohlarning oldini olish, mehnat migratsiyasi sharoitida farzand tarbiyasi kabi mavzular milliy qadriyatlar va zamonaviy huquqiy me'yorlar uyg'unligida yoritilishi kerak.

Yoshlar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash: Mahalla hududida yoshlar klublari, debat markazlari, huquqiy maslahat punktlari, volontyorlik guruhlarini shakllantirish

huquqiy ongni “yuqoridan tushirilgan ma’lumot”dan shaxsiy tajribaga aylantirishga yordam beradi. Masalan, yoshlar tomonidan tashkillashtirilgan “Huquq va qadriyat haftaligi”, huquqiy flayerlar, videoroliklar, mahalla miqyosida ijtimoiy loyihalar o‘zlarini jamiyat subyekti sifatida his qilishlariga xizmat qiladi.

Mahalliy ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalardan foydalanish: Mahalla sahifalari, Telegram kanallari, ijtimoiy tarmoqlardagi guruhlar orqali milliy qadriyatlar va huquqiy madaniyatni targ‘ib qiluvchi qisqa videolar, infografikalar, savol-javob ruknlari yuritish mumkin. Eng muhim jihat – rasmiy til emas, yoshlar tili, sodda va hayotiy misollar bilan boyitilgan kontent yaratishdir.

Raqamli jamiyat va globallashuv fonida huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash jarayonida bir qator muammolar yuzaga kelmoqda:

– huquqiy axborotning parokandaligi: internetda turli sifatdagi, ba’zan qarama-qarshi huquqiy izohlar, anonim sharhlar yoshlarning ongida chalkashlik tug‘dirishi mumkin;

– ommaviy madaniyatning agressiv oqimi: individualizm, iste’molchilik, zo‘ravonlik, “tezyutar muvaffaqiyat”ni targ‘ib qiluvchi kontent milliy qadriyatlarga zid kayfiyatlarni kuchaytiradi;

– formallik va nigilizm xavfi: “qonun bor, lekin unga amal qilinmaydi”, “baribir hech narsa o‘zgarmaydi” degan qarashlar huquqiy nigilizmga olib keladi.

Bu muammolarni yumshatish uchun oila va mahalla darajasida:

– media va raqamli savodxonlik bo‘yicha ma’rifiy ishlarni yo‘lga qo‘yish;

– bolalar va yoshlar uchun internetdan xavfsiz foydalanish qoidalarini ishlab chiqish va ularni oilada muhokama qilish;

– milliy qadriyatlarni raqamli formatda (animatsiya, komiks, podkastlar, onlayn kitobxonlik) taqdim etish zarur.

Shu tariqa oila va mahalla nafaqat an’anaviy, balki raqamli tarbiya makoniga ham aylanishi mumkin.

XULOSA

Oila va mahalla institutlarida huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash – huquqiy demokratik jamiyat qurishning eng muhim ma’naviy-pedagogik shartlaridan biridir. Maqolada olib borilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Huquqiy ong faqat normativ bilimlar majmui emas, balki shaxsning milliy qadriyatlarga tayangan holda huquqiy qaror qabul qilishi, huquq va burchlarni mas’uliyat bilan bajarishi bilan ifodalanadi.

2. Oila huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg'unligining birlamchi makoni bo'lib, unda qonunga hurmat, adolat, halollik, hurmat, mehr-oqibat kabi qadriyatlar bolalar uchun tabiiy tarzda namoyon bo'ladi.

3. Mahalla esa ushbu qadriyatlar va huquqiy madaniyatni keng ijtimoiy makonda mustahkamlovchi institut sifatida faoliyat yuritadi. Uning imkoniyatlaridan huquqiy profilaktika, nizolarni adolatli hal etish, huquqiy-ma'rifiy tadbirlar orqali samarali foydalanish zarur.

4. Huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash oila va mahalla hamkorligi, ota-onalar bilan tizimli ishlash, yoshlar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, raqamli muhitdan maqsadli foydalanish kabi mexanizmlar asosida amalga oshirilganda yuqori natija beradi.

5. Raqamli jamiyat sharoitida huquqiy nigilizm, ma'naviy befarqlik va formallik xavflarini kamaytirish uchun media savodxonlik, interaktiv huquqiy-ma'naviy dasturlar, milliy qadriyatlarni zamonaviy kommunikatsion vositalar orqali targ'ib qilish talab etiladi.

Shunday qilib, oila va mahalla institutlarining maqsadli hamkorligi, huquqiy ong va milliy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuv huquqiy madaniyati yuksak, milliy o'zligiga sodiq va global jarayonlarga ochiq yosh avlodni tarbiyalashning muhim garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. To'xtayev H. Ijtimoiy falsafa. – Toshkent: “Ma'rifat”, 2022. – 368 b.
2. Jo'rayev R. Huquqiy ong va fuqarolik jamiyati tamoyillari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2021. – 256 b.
3. Qodirov B. Oila va mahalla tarbiyasida milliy qadriyatlar. – Toshkent: “Ilm-Ziyo”, 2020. – 220 b.
4. Zokirova N. Huquqiy tarbiya pedagogikasi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. – 210 b.
5. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati va mahalla instituti rivoji: ilmiy-uslubiy maqolalar to'plami. – Toshkent: “Ma'naviyat”, 2021. – 288 b.